

Anita Peti-Stantić

Filozofska fakulteta, Zagreb

DOI: 10.4312/SSJLK.55.196-201

Tako blizu in tako daleč: od Celestina do sodobnosti

V prispevku bo govora o slavistiki, južni slavistiki in študiju slovenskega jezika in književnosti v kontekstu dveh tradicionalnih domnev: *slovanska (in južnoslovanska) vzajemnost* ter *politika skrbi o večjezičnosti in jezikovni raznolikosti*. Kritično se obravnava status študija danes in se ponuja možnost za njegovo redefiniranje v luči vse manjšega interesa družbe in študentov za tradicionalni tip študija, ki ga še vedno ponujamo.

slavistika, južna slavistika, slovanska vzajemnost, večjezičnost, jezikovna raznolikost

The author analyses Slavic, South Slavic and Slovene Studies in the context of two traditional concepts. One of them is *Slavic (and South Slavic) reciprocity*, and the other is the *policy of care for language diversity and multilingualism*. A critical analysis of the status of South Slavic Studies today is offered alongside some directions for a redefinition of the field in the light of diminished social interest, especially for the traditional courses of studies that are still being offered in most universities.

Slavic Studies, South Slavic Studies, Slavic reciprocity, multilingualism, language diversity

Ko govorimo o slavistiki v kontekstu humanističnega študija, je jasno, da gre za koncept, ki v neslovanskih državah obstaja predvsem zaradi tradicionalnih razlogov, ki so po eni strani povezani z razsvetljskim in postrevolucionarnim prepričanjem, da so humanistični študiji, posebej študiji jezika in književnosti, vrata v svetove, ki nam omogočajo, da prestopimo meje svoje umeščenosti v lokalno in postanemo »državljeni sveta«. Ta idealizirana domneva devetnajstega stoletja je motivacijsko delovala še nekaj časa na začetku dvajsetega stoletja, do razcveta slavistističnih študijev na svetovnih univerzah pa je prišlo v obdobju, ko so bolj praktične, vendar manj humanistične zadeve, postale primarne, in sicer v obdobju hladne vojne. To velja tako za Združene države Amerike kot tudi za Nemčijo, torej ne glede na to, koliko je katera država teritorialno blizu ali daleč od slovansko govorečih narodov. V tem smislu dominirajo ruski jezik, književnost in kultura, vsi drugi pa so se razvili tam, kjer je obstajal praktičen namen učenja nekega drugega slovanskega jezika in književnosti zaradi slovansko govoreče nacionalne manjšine ali samo kot okraskov v smislu skrbi za jezikovno raznolikost. V Evropi, v kateri je slovansko govorečih več kot 270 milijonov, se je zdelo smiselno organizirati slavistiko kot študijsko smer.

Študij slavistike v slovanskih deželah, še posebej (študij) južne slavistike, temelji na dveh neizrečenih domnevah, ki se vse do danes prepletata v načinu organizacije študijskih programov in tudi v razumevanju tega, zakaj se učimo sosednji, sorodni jezik, kulturo in književnost. Na obeh ravneh gre za odnose, ki so se v modernem smislu prvič pojavili na začetku 19. stoletja, četudi njihove korenine segajo v 16. stoletje. Po eni strani gre za *slovansko (in južnoslovansko) vzajemnost* in po drugi strani za *politiko skrbi o večjezičnosti in jezikovni raznolikosti*, ki je bila v praksi promovirana v velikih cesarstvih, v katerih so slovansko govoreči živeli skozi zgodovino, habsburškem kot tudi ruskem imperiju.

Slavistiko v južnoslovanskih državah v zadnjih treh desetletjih zaznamuje še ena posebnost, ki izhaja iz političnega razpada Zveze sovjetskih socialističnih republik (ZSSR) in Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ). Razpad ZSSR je skupaj s padcem interesa za učenje ruskega jezika v osnovnih in srednjih šolah na državni ravni in z usmerjanjem proti angleščini vplival na interes za visokošolski študij ruskega jezika, književnosti in kulture. Razpad SFRJ pa je vplival na to, da so jeziki in književnosti, ki so bili *domači*, čez noč postali *tuji* in ne več toliko zaželeni.

V tem smislu ni vseeno, ali govorimo o južni slavistiki v južnoslovanskih, drugih slovanskih ali neslovanskih okoljih. Namreč, južna slavistika je na redkih univerzah po svetu bila organizirana kot del širšega študija slavistike, ki je do nedavnega obstajal povsod po svetu. Na številnih univerzah ni bila organizirana niti kot posebna veja študija, ampak so se predavali samo nekateri južnoslovanski jeziki kot dodatek »večjim« slovanskim jezikom. Danes, ko se pospešeno zapirajo slavistični študiji, kot tudi študiji drugih jezikov, in se humanistični študiji krčijo ali vključujejo v študije sodobnih jezikov in študije kulturologije, ni več samoumevnih pozicij, ki smo si jih prislužili z zgodovinskim statusom slavistike od Kopitarja ali Jagića naprej.

Zato želim v tem prispevku predstaviti lastno razumevanje statusa slavistike, znotraj nje južne slavistike in še posebej študija slovenskega jezika, književnosti in kulture na Univerzi v Zagrebu, ter statusa južnoslovanskega tematskega sklopa v sodobni hrvaški družbi. Kontest, o katerem govorim, izhaja neposredno iz dveh domnev: ena je *politika skrbi za jezikovno raznolikost*, ki gre nazaj v čas Avstro-Ogrske, druga pa je (*južno*)*slovanska vzajemnost*. V nadaljevanju bom govorila o teh dveh domnevah, ki sta bistveno vplivali ne le na organizacijo študija južne slavistike v Zagrebu, ampak tudi na percepcijo južnoslovanskega in slovenskega v sodobni hrvaški družbi.

V prispevku skušam prikazati izzive, s katerimi se spopadamo iz leta v leto zaradi upadanja števila zainteresiranih za študij južnoslovanskih jezikov in književnosti, in možne rešitve te situacije. Po mojem mnenju to ne kaže samo na spremembo statusa študija sodobnih jezikov in književnosti v primerjavi z »bolj profitabilnimi« študiji v STEM področju, ampak tudi na izgubo veljavnosti vrednot, vgrajenih v temelje študija, kot je bil zasnovan v 19. stoletju in se je kljub organizacijskim ter drugim spremembam obdržal skozi celo 20. stoletje in v prvih dveh desetletjih 21. stoletja.

V zvezi s prvo domnevo, *politiko skrbi za jezikovno raznolikost*, je treba pojasniti, da je bil status slavistike, še posebej študija južnoslovanskih jezikov in književnosti, skozi zgodovino zelo odvisen od politične situacije. V nekdanjih avstro-ogrskih deželah se je na študijski ravni od druge polovice 19. stoletja začela politika ohranjanja jezikovne raznolikosti in možnosti učenja velikega števila jezikov ter spoznavanja z velikim številom kultur. Med temi jeziki in kulturami so bili tudi južnoslovanski. Enaka politika je bila značilna za Habsburško in Avstro-ogrsko monarhijo od vladanja Marije Terezije in Jožefa II. V monarhiji so živeli Nemci, Italijani, Furlani, Ladini, Hrvati, Madžari, Bošnjaki, Poljaki, Romuni, Rusini, Slovaki, Čehi, Srbi, Slovenci, Ukrajinci, ki so se šolali v svojem jeziku, ker pa so živeli v skupni državi, so imeli potrebo po medsebojnem sporazumevanju, tako da je bilo učenje jezika drugega, predvsem s pojavom modernih univerzitetnih študijev, normalno, zaželeno in načrtovano.

Tako je bilo tudi na Hrvaškem, kjer se je moderni univerzitetni študij začel 19. 10. 1874.¹ Že leta 1878 se je začelo predavati slovenski jezik in leta 1880 slovensko književnost. Kot pravi

¹ To je 45 let pred Ljubljano.

Nemec (2011: 181) v svojem prispevku o razvoju slovenistike na Hrvaškem, gre za nekakšno simboliko, saj se je univerzitetni študij slovenistike začel prej v Zagrebu kot v Ljubljani. Prvi profesor slavistike v Zagrebu je bil Fran Celestin (1843–1895), ne le zato, ker je bil slovenski filolog, pripovedovalec in esejist, ampak tudi zaradi drugih okoliščin, predaval je namreč slovenski in ruski jezik. Oba jezika je predaval kot slavist, po izobrazbi je bil sicer tudi klasični filolog, vzporedno, primerjalno, kontrastivno, kot integralni in tudi formativni del celovitega slavističnega študija. To je nedvomno jasno iz njegovega nastopnega predavanja na Univerzi Franja Josipa 25. 10. 1878. Celestin začne govoriti o tem, kako je njegova naloga, da bo učitelj slovanskih jezikov, ampak po tem posebno poudari pomembnost poznavanja »slavenoznanja«, kot ga tudi sam poimenuje. Iz njegove razlage je povsem jasno, da njegovo stališče temelji na povezovanju znanstvenega interesa za razumevanje slavistike in slovanskih jezikov in književnosti ter na zavesti o slovanski vzajemnosti na drugi strani.² Celestin ob utemeljevanju slavistike kot moderne znanstvene discipline pri nas še posebej izpostavlja pomen spoznavanja tistega, kar nam je blizu, ker je v istem času domače in tuje, kar nas oblikuje, ne glede na to, ali se tega zavedamo ali ne:

Dosedanji zgodovinski razvoj slovanskih narodov je bil takšen, da so se razvijali ali zatirali oziroma so od zunaj prihajale razne značilnosti v nacionalnem značaju in razvoju, tako da noben slovanski narod nima vseh značilnosti vseh slovanskih narodov. *Medtem ko preučujemo tuje narode, preučujemo tudi sami sebe. Enako velja za slovanske narode, ki so nam večkrat tuji/neznani* [poudarila A. P. S.]. Znano je namreč, da človek za tisto, kar mu je pred očmi, ponavadi manj skrbi, kajti misli, da mu je to že dovolj znano. Tako je vse, dokler ne naleti na tuje odnose, ki so mu neznan, potem pa jih nehote primerja s svojimi in tako spozna veliko stvari, ki jih prej ni opazil. Lahko torej rečemo, da se s tem, ko pozna samega sebe, razvija in najbolj napreduje oz. se izpopolnjuje ravno na ta način. *Vedenje o slovanstvu bi nam tako pokazalo, kaj je slovansko, kaj tuje, kaj koristno, kaj škodljivo, kaj ima prihodnost in kaj je nima, kaj prispeva k zdravemu razvoju, kaj pa ga ustavlja ali bi ga celo lahko zapostavilo za daljši ali krajši čas* [poudarila A. P. S.]. Na podlagi tega vedenja bi se lahko razvijal vsak slovanski narod, ki ima splošne pogoje lastnega obstanka in to z večjo verjetnostjo in uspešnejše kot doslej, s čimer bi se izognili številnim različnim stranskim potem in zgodovinskim napakam, ki jih je precej v zgodovini posameznih slovanskih narodov. (Celestin 1878: 5)³

Kot beremo v Celestinovem prispevku, avtor slovanske narode, kulture in književnosti očitno vidi kot eno deblo, kar je dediščina gledanja na razvoj in medsebojne zveze jezikov, značilnega za

² Kot rečeno, Celestin je bil po izobrazbi slavist in klasični filolog, ki se je izobraževal na Dunaju, potem pa živel v Rusiji.

³ »Dosedanji poviestnički razvitak slavenskih naroda bijaše takav, da su se razvijale ili zatirale, ili dolazile izvana gdje ove gdje one crte u narodnom značenju i razvitku tako, da nijedan slavenski narod ne obseže svih skupa. Izučavajući pako tuđe narode izučavamo ujedno i sami sebe, a ovo valja takodjer glede slavenskih, u mnogom obziru nam tuđjih naroda (poudarek APS). Jer poznata je stvar, da se čovjek za ono, što imade pred očima, običava manje briniti, misleć da mu je već dosta poznato i to sve dok ne naleti na tuđe nepoznate mu odnošaje, te i nehotece prispodabljajuć ih sa svojimi sigurno nalazi mnogo toga, česa prije opažao nije. I može se kazati, da se samospoznaja razvija i napreduje najobičnije i najviše baš ovim putem. *Slaveno-znanje imalo bi nam dakle pokazivati, što je slavensko, što tuđe, što korisno, što štetno što imade budućnost, a što je nema, što zdravi razvitak pospješuje, a što ga zadržava ili bi ga moglo dapače obustaviti na dulje ili kraće vrijeme* (poudarek APS). Na temelju takvog znanja mogao bi se razvijati svaki slavenski narod, koji imade u obće uvjete samobitnog obstanka i to sigurnije i uspješnije nego do sada te bi izbjegnua mnogim kojekakvim stranputicam, povjestničkim pogreškam, kojimi je dosta bogata poviest pojedinih slavenskih naroda.«

devetnajsto stoletje. Te zveze po eni strani izhajajo iz genetskih odnosov slovanskih jezikov, med katerimi sta si slovenščina in hrvaščina morda najbližji, po drugi strani pa tudi iz teritorialne in zgodovinske bližine, ki ju še bolj približa, kot stoletne sosede in brate. Celestinovo razumevanje in razlaga nista novost v njegovem času, predvsem pa dobro sovpadata z duhom časa. Tisto, kar je takrat in tudi danes predstavljalo velik intelektualni izziv, je Celestinova misel o sosednjem, bližnjem, o tistem, kar ni »naše« in »domače«, vendar je dovolj blizu, da se zdi, kot da o tem vemo veliko več, kot vemo v resnici. Avtor v tem kontekstu zelo jasno poudarja dejstvo, da se, ko proučujemo tuje narode, naučimo veliko tudi o sebi, še posebej ko gre za slovanske narode, katerih del smo sami. Govori tudi o tem, kako v situaciji, ko opazimo nekaj novega in neznanega v tujem, to samodejno primerjamo s tistim, kar nam je znano iz lastne situacije, ampak se do tistega trenutka nismo niti zavedali, da obstaja ali da je zanimivo. Podobnega mnenja je tudi Katičič, ki skoraj stoletje po tem (1971) v svojih *Jezikoslovnih ogledih* govori o pomenu primerjalnega jezikoslovja in o tem, da se lastnih posebnosti velikokrat zavedamo šele v času, ko svoj jezik, kulturo in književnost primerjamo z drugo. V tem pomenu je mnogokrat najbolj zanimivo primerjati prav tiste jezike, v katerih najdemo veliko istega, ampak tudi veliko različnega, saj je zanimivo prav zato, ker v enem jeziku obstaja in v drugem ne ali pa je izraženo z različnimi sredstvi.

V sodobnem jezikoslovju – ko so se tudi v slovanskem jezikoslovju uveljavili psiholingvistični eksperimenti in raba velikih enojezičnih ali vzporednih korpusov, kot sta hrWaC in slWaC, zgrajena v okvirjih *Natural language processing group*⁴ in evropske raziskovalne infrastrukture CLARIN⁵ – je povezovanje sorodnih jezikov zelo koristno z znanstvene, predvsem tipološke ravni, ter tudi s praktičnega vidika.

Praktični vidik je opazen najmanj na treh ravneh, (1) kot vrednotenje funkcionalne jezikovne politike, še posebej politike poučevanja jezika v izobraževalnem sistemu slovenščine in hrvaščine kot prvega, tudi drugega in tujega jezika za govorce slovanskih jezikov, (2) kot pomoč pri prevajanju, še posebej strojnem ali polavtomatiziranem, ki bo v prihodnosti vse bolj potrebno, in (3) kot sodelovanje med Hrvaško in Slovenijo pri obmejnih in sosedskih projektih, ki vključujejo poznavanje jezika kot tudi skupno kulturno zgodovino. V tem smislu je treba poudariti, da sta si Slovenija in Hrvaška v marsičem podobni. Njuna zgodovina se v veliki meri prepleta in jima je deloma skupna. Ne samo novejša zgodovina, ko sta obstajali kot samostojni republiki v večji skupni državi, temveč tudi zgodovina v smislu oblikovanja nacije in nacionalnih jezikov v 19. stoletju.

V tem kontekstu si je po mojem mnenju tudi danes treba ogledati položaj slavistike, še posebej južne slavistike, ki ima v nasprotju z anglistiko, germanistiko, romanistiko in drugimi znanostmi, ki se poučujejo na naših univerzah, že desetletja drugačen status. Slavistika kot znanost o kulturah, jezikih in literaturah slovanskih dežel se je kot študijska smer obdržala najdlje. Status južne slavistike v Zagrebu, ki se je v začetku predavala v okvirjih slavistike, potem pa kot del jugoslovanskega študija in na koncu v zadnjih desetletjih kot samostojen študij, je *zgrajen na ideji južnoslovanske vzajemnosti, regionalne relevantnosti in sosedskosti*, ki se v današnjih družbah zaradi različnih razlogov, po eni strani političnih, po drugi pa ekonomskih, zdijo bolj kot obremenitev in manj kot

4 <http://nlp.ffzg.hr/>

5 <http://www.clarin.si/info/o-projektu/>

prednost. Sama *skrb za jezikovno raznolikost* – kljub dokumentom o enakopravnosti jezikov in številnosti prevajalcev v prevajalskih uradih povsod po Evropi, posebej pa v Bruslju in Luksemburgu – zunaj specializiranih krogov tistih, ki se uradno ukvarjajo z jeziki, ne prinese veliko več interesa za učenje tujih jezikov. Ob poznavanju dejstva, da se južnoslovanski jeziki tradicionalno zdijo manj koristni v sporazumevanju v sodobni Evropi, je jasno, da samo *skrb za jezikovno raznolikost* ne more biti zadostna motivacija za študij. Ta težava ne obstaja za angleščino, ki je že zdavnaj postala globalni jezik, tudi v EU. Ne obstaja niti za nemščino, saj jo mladi vidijo kot možnost za zaposlitev v Nemčiji. Ne obstaja niti za švedščino niti nizozemščino (vsaj v Zagrebu ne), ker gre za jezika držav, ki se zdita dovolj bogati in privlačni za veliko mladih, hkrati pa sta jezika dovolj »eksotična«, da se ju je vredno naučiti.

Glede na predstavljena dejstva se danes in v prihodnosti zelo očitno ne bo dovolj zanesti samo na (*južno*)slovansko vzajemnost in na *skrb za jezikovno raznolikost*, ker to ne bo dovolj vplivalo na interes za sodobni študij južne slavistike ter slovenskega jezika in književnosti na Hrvaškem, kot tudi za študij hrvaščine in hrvaške književnosti na Slovenskem.

Na podlagi znanstvenega tipološkega interesa, kot tudi praktičnega vidika, o katerem sem že govorila, v nadaljevanju ponujam razmišljanje o prihodnosti južne slavistike na Hrvaškem in slovenistike kot sodobne študijske smeri. Takšni južna slavistika in slovenistika naj bi po eni strani predvsem izobraževali hrvaško družbo za resnično razumevanje drugega, sosednjega, bližnjega, podobnega ali drugačnega, potencialnega sodelavca in podpiralca. Hkrati naj bi tudi izobraževali zainteresirane, da bi se bolj zavedali potrebe po redefiniranju teritorialno-zgodovinske regionalne osnove kot vrednote in ki bi bili bolj zainteresirani za razumevanje pojavov sodobne kulture, politike in možnosti gospodarskega sodelovanja, na primer na področju ohranjanja tradicionalne kulture ali obojestranskega izboljšanja turistične ponudbe.

Navedeno po eni strani pomeni, da moramo visokošolski učitelji izstopiti iz svojih akademskih okvirjev in biti angažirani intelektualci ter izkoriščati vsako možnost, da tudi javno govorimo o vsem, kar nam je skupno. Moramo si prizadevati, da naša družba ovrednoti *skupno* domnevo ter da drug drugega prenehamo tretirati kot vse ostale, ker Slovenci Hrvatom in Hrvati Slovincem, enako kot Srbi Hrvatom in Hrvati Srbom, niso enaki kot vsi ostali, ne glede na to, kako objektivni želimo biti v svoji znanosti. V tem kontekstu je zanimivo za primerjavo vzeti glavni mesti, Ljubljano in Zagreb, ampak potem se je treba ozreti in izkoristiti tudi potencial drugih mest, kot so Maribor in Celje v Sloveniji in Reka, Čakovec in Varaždin na Hrvaškem. Tukaj naj dodam, da je na Reki leta 2018 na Oddelku za kroatistiko začel delovati lektorat slovenščine, ki omogoča učenje slovenskega jezika kot izbirnega predmeta. V Međimurju se slovenščina kot izbirni predmet že leta izvaja v srednji šoli v Čakovcu, v letu 2017 pa je bilo dogovorjeno uvajanje slovenskega jezika v štirih osnovnih šolah, v Štrigovi, Selnici, Svetem Martinu na Muri in Murskem Središču. Iz tega je razvidno, da interes v skupnostih, v katerih obstaja lokalni praktični namen takega študija, izhaja iz razumevanja študija slovenskega jezika kot *domačega* in *bližnjega* jezika, ki lahko postane koristen. Če pa želimo, da slovenistika in južna slavistika delujeta kot humanistični študiji, ki niso samo pozitivistični študiji jezika in književnosti, ampak, kot pravi Marta Nussbaum (2012: 23), študiji, ki razvijajo »sposobnost preseči lokalno privrženost«, je treba premisliti, kako to inicialno motivacijo usmeriti v študij, ki bo relevanten kot simptom odnosa med interesom in informiranjem družb, v katerih se izvaja, še

posebej »nacionalnih« študijev, kot so nacionalne filologije, slovenistika v Sloveniji in kroatistika na Hrvaškem ali, širše, zgodovina, sociologija in etnologija, ki so po eni strani nacionalno, po drugi pa internacionalno naravnane discipline.

Literatura

- BORŠNIK, Marja, 1951: *Fran Celestin*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- CELESTIN, Fran, 1878: *Uvodno predavanje što ga je imao na hrvatskom sveučilištu Franje Josipa I. dne 25. listopada god. 1878. učitelj slavenskih jezika Dr. Fr. J. Celestin*. Zagreb: Tiskarski i litografski zavod C. Albrechta.
- KATIČIĆ, Radoslav, 1971: *Jezikoslovni ogledi*. Zagreb: Školska knjiga.
- KOMELJ, Milček, 2012: Bezbrojne kulturne sličnosti i kontakti. *Vijenac* 482. <http://www.matica.hr/vijenac/482/bezbrojne-kulturne-slicnosti-i-kontakti-18958/> (dostop 20. 4. 2019)
- KOVAČ, Zvonko, 2007: Zagrebačka slovenistika. *Nova Croatica* 1/1. 141 – 158.
- LATKOVIĆ, Ivana, 2014: Kako premostiti vrzel med znanostjo in trgom ali o dodani vrednosti študija (zagrebške) slovenistike. Hotimir Tivadar (ur.): *Prihodnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 50. SSJLK. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 171 – 177.
- NEMEC, Krešimir, 2011: Slavenstvo, novoilirstvo, slovenstvo (iz povijesti zagrebačke slovenistike). *Croatica et Slavica Iaderitina*. 181 – 192.
- NUSSBAUM, Martha C., 2012: *Ne profitu: zašto demokracija treba humanistiku*. Zagreb: AGM.